

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Τομέας Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα: Παγκόσμια Διακυβέρνηση και Ασφάλεια

Δρ. Τ. ΚΑΡΑΝΤΡΑΝΤΟΣ

Δ. ΚΑΤΣΙΚΑΣ, Επίκουρος Καθηγητής, dkatsikas@pspa.uoa.gr

ΜΑΘΗΜΑ: Οικονομικές Κρίσεις και Διεθνές Σύστημα

ΠΕΡΙΟΔΟΣ: Εαρινό Εξάμηνο 2024-25

ΩΡΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ: Πέμπτη 1600 -1900

1. Περιγραφή Μαθήματος

Ο 21^{ος} μπορεί να χαρακτηριστεί και ως ο αιώνας των κρίσεων. Στη διάρκειά του, ο κόσμος έχει γνωρίσει πολλές και διαφορετικές κρίσεις οι οποίες έχουν επηρεάσει ριζικά τόσο την καθημερινότητα των πολιτών όσο και τις πολιτικές και τις στρατηγικές των κρατών. Το 2001 οι τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ σηματοδότησαν μία αργόσυρτη κρίση ασφάλειας ως αποτέλεσμα της απειλής της τρομοκρατίας. Το 2007-2008 ο κόσμος αντιμετώπισε την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία με τη σειρά της πυροδότησε στην Ευρώπη τα επόμενα χρόνια την κρίση της Ευρωζώνης. Η τελευταία επηρέασε σημαντικά ορισμένα κράτη μέλη, πρωτίστως την Ελλάδα, δημιουργώντας μια δυναμική που απείλησε τη συνοχή της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) αλλά και της ίδιας της Ε.Ε. Το 2014 η υβριδική επίθεση της Ρωσίας στην Ουκρανία, που οδήγησε στην απόσχιση της Κριμαίας, σηματοδότησε την απαρχή μιας παρατεταμένης κρίσης ασφάλειας στην ανατολική γειτονιά της Ε.Ε. Το 2015-2016 η Ένωση αντιμετώπισε τη μεγάλη προσφυγική-μεταναστευτική κρίση και παράλληλα συνεχείς τρομοκρατικές επιθέσεις σε χώρες όπως η Γαλλία, το Βέλγιο, η Μεγάλη Βρετανία κ.ά. Το 2020 η πανδημία αποτέλεσε τη μεγαλύτερη και πλέον περίπλοκη κρίση που αντιμετώπισε το σύνολο των χωρών στο διεθνές σύστημα, ενώ το 2022 η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, πέρα από μια τεράστια κρίση ασφάλειας σε ευρωπαϊκό επίπεδο με παγκόσμιες επιπτώσεις, προκάλεσε και επάλληλες κρίσεις σε διαφορετικά επίπεδα, με πλέον χαρακτηριστικές την ενεργειακή, ως αποτέλεσμα της εξάρτησης από τους ενεργειακούς πόρους της Ρωσίας, αλλά και την επισιτιστική. Η τελευταία χρονικά κρίση είναι ο πόλεμος στη Γάζα, με πάντα πιθανή την πιθανότητα περαιτέρω κλιμάκωσης και μετατροπής της σε περιφερειακή σύγκρουση, ενώ έχει επιπτώσεις και στην ισλαμιστική ριζοσπαστικοποίηση και τρομοκρατία.

Αν θεωρήσουμε τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου ως το σημείο έναρξης του κύκλου των κρίσεων που αντιμετωπίζει ο κόσμος και την εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία ως την τελευταία μεγάλη κρίση που αντιμετωπίζουμε, μπορούμε να μιλήσουμε για ένα καθεστώς παρατεταμένης κρίσης. Αυτή η αίσθηση είναι εντονότερη τα τελευταία χρόνια, μετά και την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, όταν έχουμε την εμφάνιση και κλιμάκωση συνεχώς νέων κρίσεων. Σε αυτό το πλαίσιο, μπορούμε να πούμε ότι αυτή η περίοδος χαρακτηρίζεται ως μια κατάσταση «μόνιμης κρίσης» (permacrisis), όπου η αναταραχή στο διεθνές σύστημα από την

εκδήλωση αλληπάλληλων σοκ προβάλλει ως μια νέα κανονικότητα που τα κράτη και οι διεθνείς θεσμοί οφείλουν να διαχειριστούν και στην οποία οι κοινωνίες θα πρέπει να προσαρμοστούν.

Χρησιμοποιώντας μια κάπως διαφορετική ορολογία, πρόκειται για μια περίοδο πολυ-κρίσεων (polycrisis) – όπου παρατηρούμε περισσότερες από μία κρίσεις, με διαφορετικά χαρακτηριστικά και σφοδρότητα να ξεσπούν την ίδια περίοδο, ή όταν μία ή περισσότερες κρίσεις βρίσκονται ταυτόχρονα σε φάση εξέλιξης ή κλιμάκωσης. Σε ορισμένες περιπτώσεις, κάποιες από τις κρίσεις λειτουργούν με τρόπο που οδηγεί στην ανάπτυξη ή κλιμάκωση και άλλων κρίσεων, δημιουργώντας έναν δυναμικό αλληλοτροφοδοτούμενο φαύλο κύκλο αστάθειας. Για παράδειγμα, όπως ήδη αναφέρθηκε προηγουμένως, η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση οδήγησε στην κρίση της Ευρωζώνης, ενώ η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία δημιούργησε μια ενεργειακή κρίση η οποία επέτεινε την πληθωριστική κρίση που είχε ήδη ξεκινήσει λόγω των περιορισμών στη λειτουργία των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας που επέβαλε η πανδημία.

Η διάδραση μεταξύ διαφορετικών επεισοδίων κρίσεων δεν περιορίζεται μόνο στο διεθνές ή/και περιφερειακό επίπεδο, αλλά περιλαμβάνει και το εθνικό ή/ και υπο-εθνικό επίπεδο, καθώς εσωτερικά πολιτικά και οικονομικά αδιέξοδα διαχέονται σε υπερεθνικό επίπεδο στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον, ενώ και οι μεγάλες διεθνείς κρίσεις προκαλούν κραδασμούς στα θεμέλια των πολιτικών συστημάτων εντός των κρατών. Για παράδειγμα, το 2015-2016 η μεταναστευτική-προσφυγική κρίση και οι απανωτές τρομοκρατικές επιθέσεις σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, λειτούργησαν αλληλοτροφοδοτικά, καθώς πολλοί Ευρωπαίοι πολίτες, συνδέσαν ευθέως τη μετανάστευση με τις ισλαμιστικές τρομοκρατικές οργανώσεις και επιθέσεις, ενώ στην πραγματικότητα η απειλή της παρείσφρησης τρομοκρατών στις μικτές μεταναστευτικές ομάδες είναι μεν υπαρκτή, αλλά σε καμία περίπτωση δεν έχει την έκταση που υπήρξε τότε ως αίσθηση. Η στροφή του εκλογικού σώματος προς την άκρα δεξιά που παρατηρείται σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες τα τελευταία χρόνια, είναι σαφώς (αλλά όχι μόνο) συνυφασμένη με τις εξελίξεις αυτές.

Το παράδειγμα αυτό, μας δείχνει και μια άλλη διάσταση της αλληλεπίδρασης διαφορετικών κρίσεων, που σχετίζεται με τη διάρκεια και τη δυναμική της εξέλιξής τους. Ισχυρά, ξαφνικά σοκ, όπως τα προσφυγικά-μεταναστευτικά κύματα του 2015-16, μπορούν να δημιουργήσουν πιέσεις στα πολιτικά συστήματα των κρατών που υποδέχονται τις ροές αυτές, όπως περιεγράφηκε προηγουμένως, διαμορφώνοντας μια πολιτική κρίση εντός των κρατών και πιθανώς εντός της ίδιας της Ε.Ε. που εξελίσσεται αργά (slow-burning crisis) προτού οδηγήσει -ενδεχομένως- σε ραγδαίες πολιτικές εξελίξεις και κρίση. Εξάλλου, και οι ίδιες οι προσφυγικές-μεταναστευτικές ροές μπορούν να αναλυθούν ως αποτέλεσμα μια αργόσυρτης κρίσης που εκτυλίχθηκε σε κράτη της Μέσης Ανατολής κατά τα προηγούμενα χρόνια.

Όπως είναι προφανές, οι πολυ-κρίσεις είναι περισσότερο επικίνδυνες, καθώς από τη μία πλευρά ασκούν μεγαλύτερη πίεση στους μηχανισμούς διαχείρισης των κρατών και από την άλλη διευρύνουν την ευαλωτότητα κοινωνικών ομάδων και ατόμων. Σε αυτό το πλαίσιο, διεθνείς οργανισμοί, κράτη αλλά και η Ε.Ε. ανταποκρίνονται ήδη στην αναγκαιότητα πρόβλεψης και πρόληψης των μελλοντικών κρίσεων, στη λογική σεναρίων, αξιοποιώντας μεθοδολογίες όπως το Foresight και αναλυτικά σχήματα όπως οι «μαύροι κύκνοι». Δεν πρέπει βέβαια να ξεχνάμε πως η πανδημία ανήκει στην κατηγορία των «γκρίζων κύκνων», ήταν δηλαδή πιθανό και αναμενόμενο να συμβεί, αλλά δεν μπορούσε να υπολογιστεί το πότε και τι έκταση θα πάρει.

2. Μαθησιακά Αποτελέσματα

Σκοπός του μαθήματος είναι η διερεύνηση των διεθνών κρίσεων και των επιπτώσεών τους όχι μόνο για τα ίδια τα κράτη που τις υφίστανται, αλλά και για το διεθνές σύστημα, με έμφαση στις επιπτώσεις τους στα δομικά του χαρακτηριστικά, στις διεθνείς οικονομικές και γεωπολιτικές ισορροπίες, καθώς και στη διαμόρφωση νέων θεσμών και πολιτικών για την αντιμετώπισή τους στο πλαίσιο της παγκόσμιας διακυβέρνησης. Στο πρώτο μέρος του μαθήματος εξετάζονται η έννοια της κρίσης στο διεθνές σύστημα και οι διαφορετικές εκφάνσεις και διαστάσεις της, ενώ εισάγονται και οι νεοφανείς έννοιες της διαρκούς κρίσης (permacrisis) και πολυκρίσης (polycrisis). Στο δεύτερο μέρος επιχειρείται η ανάλυση της πολυσύνθετης και σημαίνουσας φύσης των διεθνών κρίσεων εξετάζοντας σημαντικά επεισόδια κρίσεων διαφορετικού τύπου, διερευνώντας τους παράγοντες που συνέβαλαν στην εκδήλωσή τους, τις συνέπειες τους για το διεθνές σύστημα και τις προσπάθειες διαχείρισής τους, χρησιμοποιώντας συχνά εστιασμένες αναλύσεις μελετών περίπτωσης. Το τρίτο μέρος του μαθήματος περιλαμβάνει τις παρουσιάσεις των εργασιών των φοιτητών.